

Lukács Györgyről

Százhuszadik születésnapjára

EÖRSI ISTVÁN

Már vagy húsz éve megírtam, hogy Lukács György nevét jobb társaságban nem illik kiejteni; a fiatal nők elpirulnak, a férfiak pedig cinkosan összeröfögnek. Mivel ő volt Magyarországon az utolsó meggyőződéses kommunista, ráadásul roppant filozófiai műveltség birtokában, elméleti alapon próbálta igazolni a szovjet szocializmust, amely addigra már az „erősebb kutyáé a kutyakisasszony” aranyigazságán kívül minden elméleti alapnak búcsút intett, kézenfekvő a feltételezés, hogy a Kádár-rendszer értelmisége, amely nála sokkal kellemesebben alkalmazkodott a kor követelményeihez, csökönys kommunizmusa miatt utálta.

Ez az ellenszenv azonban a kommunizmus előtti időkben gyökeredzik, és elsősorban Lukács filozófusi hajlamaira vezethető vissza. Olyan országban, ahol a politikai vezető réteg, és nyomában a közvélemény két politikai célért ontotta volna életét és véré: egyrészt, hogy felszabadulhasson Ausztria uralma alól, másrészt, hogy továbbra is elnyomhassa a területén élő és többséget alkotó kisebbségeket, nem alakulhatott ki filozófiai kultúra. Ennek ugyanis egyik feltétele, hogy a kor problémáit egységes nézőpontból lehessen áttekinteni.

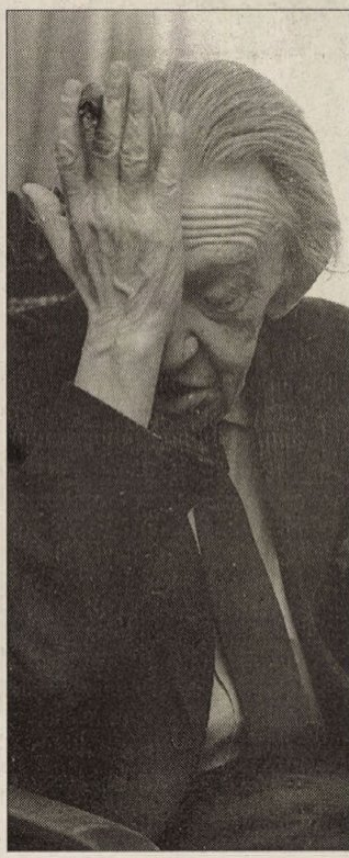
Lukács a maga egységes nézőpontját elsősorban a német filozófia tanulmányozása útján találta meg. Ő maga 1968 januárjában így nyilatkozott erről Vezér Erzsébetnek: „A német filozófia hatása egész életemen át tartott... De történt valami, aminek jelentőségét csak később értettem meg, hogy a német fejlődésben... mindig óriási adag konzervatív világ rejtett. Mám most Ady dacos, »csakazértis« forradalmi pátosza nálam kísérezzeneként mindig aláfestette Hegel Fenomenológiáját és Logikáját. Így olyan vegyülék jött létre, ami az akkori irodalomban nem létezett, hogy tudniillik valaki mint hegelianus és mint a szellemtudomány képviselője egyszer mind baloldali, sőt bizonyos fokig forradalmi álláspontot foglal el.” Lukács csak később értette meg e duális magatartás egyedülálló mivoltát, de a kifinomult magyar közvélemény rögtön ráértett arra, hogy ez a keverék egyrészt nem magyar, másrészt nem egyeztethető össze a hazánkban uralkodó közizléssel, és ezért filozófiai tájékozódásának idegenszerűségét és baloldali etikai elkötelezettségét egyszerre vetette el.

Babits Mihály 1910-ben Lukács könyvéről, A lélek és a formákról írott bírálatában megállapította, hogy noha ez „határozottan értékes” munka, de a könyvben található tanulmányok „a legteljesebb mértékben németek”. Különösen stílusát marasztalta el ezért, mely „éppoly szubtilis, éppoly homályos, éppoly elvont, éppoly német, mint az egész könyv”. Válaszában Lukács kifejtette, „hogy a magyar filozófiai kultúra hiányának nem utolsósorban egy, a nagy filozófiához szükséges erőfeszítéstől való beteges irtózás az oka... Ezért éreztem kötelességemnek egyszer a magyar közönség előtt megvédeni a „homályosságot...” Erre az éles visszavágásra könyvet nem kiadásának hallatlanul kedvező visszhangja is felbátoríthatta. A hazai értetlenség szerepet játszhatott abban, hogy 1912-ben Heidelbergbe költözött, és csatlakozott a Max Weber körül csoportosuló tehetséges gondolkodók köréhez. Ettől kezdve 1971-ben bekövetkezett haláláig magyar tárgyú munkáin kívül minden művét németül írta, nem mintha elfogadta volna Babits ítéletét, hanem mert olyan filozófiai közegre vágyott, amelynek adhat, és amelyből meríthet. Ennek következtében sohasem tekintették magyar írástudónak.

Ráadásul Lukácsnak nemcsak a magyarságát vonják kétségbe, hanem írástudó mivoltát is. Ezek a vélemények többnyire a véleményformálók enciklopédikus tudatlanságán alapulnak. Kétségtelen, hogy amikor szorult körülötte a hurok, mélyen a maga színvonalára alatta teljesített, sőt mi több, olykor szégyenletes okfejtéseket engedett meg magának. Az is kétségtelen, hogy ízlése nem tartott lépést a modern művészet fejlődésével. Egy embertől, aki rövidnadrágos gimnazista korában az akkor hipermodern Strindberget és Tolsztojt olvasta titokban a pad alatt, nem lehet rossz néven venni, hogy

Kafka és Beckett művészete már nem nyílt meg előtte. Ennél azonban fontosabb, hogy élete minden korszakában, tehát nagyon öregen is, írt maradandó műveket vagy olyan műveket – főként Az esztétikum sajátosságára gondolok –, amelyek okkal számíthatnak arra, hogy a jövőben továbbgondolják és beteljesítik őket. Néhány monográfiája és kisebb tanulmányainak jelentős része pedig minden korszakában a nemzetközi élmezőny legelső élvonalába tartozott, és ezt el is ismerte a nemzetközi élmezőny.

Életének eredményeit számba véve szólni kell sorsdöntő periódusáról, az 1918–19-es időszakról. Egymással szembeeső gondolatainak intel-

AZ IDŐS LUKÁCS. 1988-BAN. FOTÓ: MTI – LAJOS GYÖRGY

Élete minden korszakában, tehát nagyon öregen is, írt maradandó műveket vagy olyan műveket – főként Az esztétikum sajátosságára gondolok –, amelyek olyan koncepciókat, összefüggéseket tartalmaznak, amelyek okkal számíthatnak arra, hogy a jövőben továbbgondolják és beteljesítik őket.

lektuális magva ugyanis mindmáig megőrizte kétségbeeső időszerezését. Tudvalevő, hogy Lukács első pillanattól szöröstül-bőröstül elutasította a világháborút. A kort, amelyben ez a szörnyűség megtörténhetett, egy Fichte-idézzel „a tökéletes bűnösség korá”-nak nevezte. Az orosz forradalom alternatívát kínált a tökéletes bűnösség állapotával szemben, mely sok millió ember halálát okozta, és leírhatatlan szenvedést zúdított a világra. 1918 végén és 1919 elején Lukács legégetőbb problémája az volt, hogy elfogadható-e az alternatíva. A bolsevizmus mint erkölcsi probléma című 1918 novemberében írott cikkében azt az alapvető kérdést vetette fel, hogy „vajon a demokrácia a szocializmusnak csak taktikájához tartozik-e... vagy pedig olyan integráns része, melyet nem lehet belőle kihagyni”. Utóbbi esetben ugyanis minden szocialista számára „súlyos erkölcsi probléma a demokrácia elvével való szakítás”. A demokratikus világtrend akarása nélkül nincs biztosíték arra, hogy a felszabadult proletariátus nem valami újfajta elnyomást hoz-e a világra. A szabadság rendjének azonnali megvalósításához „a diktatúra, a terror, az osztálynyomatás álláspontjára kell helyezkednünk; akkor a proletariátus osztályuralmát kell az eddigi osztályuralmak helyébe tenni, abban a hitben, hogy – Belzebubbal úzve ki a Sátánt – ez az utolsó és természeténél fogva legkíméletlenebb, legleplezetlenebb osztályuralom fogja önmagát és vele minden osztályuralmat megsemmisíteni”. Ha viszont a

demokrácia eszközeivel akarjuk megvalósítani az új világtrendet, akkor ehhez a többséget hosszú nevelőmunka segítségével kell megnyernünk. Ez viszont számos erkölcsöt és akaratot koptató kompromisszumra kényszerít. „Ez alól a kompromisszum alól való felszabadulásban rejlik a bolsevizmus faszínáló ereje.” Csakhogy „lehet-e a jól rossz eszközökkel, a szabadságot az elnyomatás útján elérni”? E tanulmány végén Lukács kijelenti, hogy ő nem képes hinni ebben, ezért a demokrácia mellett dönt.

Ez a cikk 1918 decemberében jelent meg, azokban a napokban, amikor Lukács saját írása tanulmányát elvetve belépett a kommunista pártba. Döntését a Taktika és etika című tanulmányában indokolta. E szerint a taktika összekötő kapocs végével és valóság között. Ha a végével az adott társadalmi valóság rendjén túl fekszik, akkor ennek szokásaival és törvényeivel legfeljebb célszerűségi okból kell számolnia. Ez esetben a forradalmi célkitűzés érdekében minden törvénysértést igazolnak. Minthogy az etika az egyént szólítja meg, ezért csak azt mondhatja az egyéni felelősségért, „hogy úgy kell cselekednie, mintha az ő cselekvésén vagy nemcselekvésén múlna a világ sorsának az a fordulata, amelynek eljövételét előmozdítani vagy megakadályozni az aktuális taktikának hivatása... Tehát mindenki, aki a jelen pillanatban a kommunizmus mellett dönt, etikailag kötelezve van minden emberéletért, mely az érte vívott harcban elpusztul, olyan egyéni felelősséget viselni, mintha ő ölte volna meg valamennyit.” Az ellenkező oldalhoz csatlakozóknak viszont ugyanezt az egyéni felelősséget kell viselniük az ezután biztosan eljövő háborúknak és a tömegnyomornak az áldozataiért. Ez kétségbeeső konfliktus, de „vannak helyzetek – tragikus helyzetek –, amelyekben lehetetlen úgy cselekedni, hogy bűnt ne kövessünk el”. 1971-ben, halála előtt vagy két hónappal megkérdeztem tőle, hogy miféle bűnre gondolt itt. „Hát az erőszakra” – felelt.

Lenin erkölcsösnek azt nevezte, ami a munkásosztálynak használ; Lukács pedig a maga kényelmetlen módján bűnnek nevezte ugyanezt, mindenestre olyannak, amelyet azért választ, hogy elkerüljön egy másik bűnt: a fennálló világtrend jóváhagyását. Barátai, tanítványai pálfordulásnak élték azt ezt a második döntést, én viszont azt gondolom, hogy csak ezt lehetett várni tőle. Nem bízhatott tartósan abban a hosszú folyamatban, melyben számos kompromisszum útján megvalósul a demokratikus szocializmus. A világ iszonyatos állapotának láttán türelmetlensége rábírta a bűn vállalására.

Csatlakozását a kommunizmushoz sokan tragikusan elhibázott lépésnek tartják. Szerintem csak az mondhat döntéséről akármilyen ítéletet, aki látja, hogy ma is a tökéletes bűnösség korában élünk, az emberiséget az első világháború iszonyánál nagyobb katasztrófák fenyegetik, és a szociális igazságtalanság növekedési tempója megállíthatatlannak látszik. Nekünk, akik elfogadható lelkiismerettel beilleszkedünk a mai világtrendbe, nincs erkölcsi alapunk arra, hogy megrójuk Lukácsot, amiért ő a maga idejében nem így cselekedett. Lukács bűne nem választásában rejlett, hanem abban, hogy ehhez a választásához tűzön-vízen, Sztálinon–Brezsnyevén át vallásos hűséggel ragaskodott élete végéig. A Szovjetunió rendjét deformált, atipikus szocializmusnak nevezte, és ezzel – ismét a maga kellemetlen módján – azt a tévhitet terjesztette, miszerint a létező szocializmus megreformálható. Éleselméjű elemzésen nyugvó, felelősségteljes döntése élete végére szellemi színvonalához méltatlan apologetikává romlott, miközben azért kritikai gondolatforgácsai nagy szerepet játszottak abban, hogy Magyarországon valódi ellenzéki mozgalom bontakozzon ki.

Élete utolsó évtizedeiben az volt a legfőbb vágya, hogy megírja etikáját. Ehelyett előbb esztétikát írt, aztán ontológiát – az etikának neki sem látott. Ez írói becsületességét dicséri. Nem volt abban a helyzetben, hogy etikát írjon. Etikai tisztánlátását, amely az 1918–19-es tanulmányait jellemezte, sohasem nyerte vissza, noha egyéb témakörökben nagyon sokáig megőrizte szellemi erejét.